

**Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası:
Mecmû'a-i Nevâdir**

An Interesting Poetry Collection That Gathers the Extraordinary Works of The Classical Turkish Literature: Majmu'a-i Nevâdir

M. Fatih KÖKSAL*

*Prof. Dr. İstanbul Kültür Üniversitesi

e-mail*: mfkoksal@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1056-9957>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.650244>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

M. Fatih Köksal, İstanbul Kültür
Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 23.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 16.12.2019

Atıf/Citation

KÖKSAL, M. Fatih (2019). Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası: Mecmû'a-i Nevâdir. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 84-123.

DOI: 10.34083/akaded.650244

Öz

Şiir mecmuaları, XVI. yüzyıl başlarından XX. yüzyıl ortalarına kadar, daha çok okumuş-yazmış şiir meraklısı kimselerce tutulan bir tür şiir defterleridir. Kayda değer bir kısmı, kendisi de şair olan mürettepler tarafından derlenen şiir mecmualarının içeriğinde daha çok manzum metinler bulunmakla birlikte mensur parçalar hatta şiir ve edebiyatla ilgisi olmayan bazı kayıtlar da mevcuttur. Bu mecmuaların bazıları tamamen rastgele seçilmiş nazım şekilleri, türleri ve şairlerden oluşan karma mecmualar iken daha az rastlanan bazıları ise belli bir konu, tür veya nazım şekline tahsis edilmiştir. Bu makalede tanıtılan, ihtiva ettiği malzeme itibarıyla çok ilginç olan mecmua da ikinci gruba dâhil edilebilecek türden bir mecmuadır.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Ef. 3484 numarada kayıtlı olup, kitabın 35a-187b sayfaları arasında yer almaktadır. Mecmuanın baş kısmında kayıtlı Mecmû'a-i Nevâdir ibaresini bu eserin adı olarak kabul edebiliriz. Baş tarafına konulan, bu mecmuayı övücü bazı manzumelerle başlayan eserde, hemen tamamen şekil ve/veya muhteva yönünden sıra dışı ve ilginç özellikleri bulunan metinler bir araya toplanmıştır. Baş taraflarda daha ziyade harf oyunlarına ve diğer şekil özelliklerine dayalı manzum-mensur metinler varken ilerleyen bölümlerde muhteva bakımından bir farklılığı veya özel durumu olan metinlerin yer alması dik-kat çekicidir. Eserde verilen metinlerin çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte Farsça ve Arapça örnekler de yer verilmiştir.

Özellikle görsel değeri olan manzumelerden bazılarının makalenin son kısmına fotoğrafları da eklenmiştir. Mecmuadaki şiirler, alışılmadık, belki garip, sıra dışı şiirler olduğu kadar, bu özelliğiyle eserin kendisi de şiir mecmuaları arasında farklı ve sıra dışı bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: Şiir mecmuaları, Mecmû'a-i Nevâdir, ilginç şiirler, deneysel edebiyat, Klasik Türk Edebiyat.

An Interesting Poetry Collection That Gathers the Extraordinary Works of The Classical Turkish Literature: Majmu'a-i Nevâdir

Abstract

Poetry collections, which were kept by well read poetry enthusiasts from the beginning of the 15th century to the middle of the 20th century, are a type of journal of poetry. The poetry collections compiled by collectors, some of whom are poets themselves, contain more verse texts, but also prose pieces and even some records which are not related to poetry and literature. While some of these majmuas are completely randomly chosen verse forms, genres and poets of mixed majmuas, the others which are encountered less frequently, are assigned to particular subject, genre or verse. The book introduced in this article is also very interesting in terms of the material it contains and is a kind of majmua that can be included in the second group.

This Majmua, which is registered in the Suleymaniye Library Esad Ef. number 3484, is placed between the pages 35a-187b of the book. Mecmû'a-i Nevâdir, registered at the beginning of the majmua, can be accepted as the name of this work. In this majmua, which begins with some poems praising this book, almost all of the texts with unusual and interesting features in terms of form and/or content are gathered together. While there are verse-prose texts based on letter games and other shape features, it is noteworthy that the following sections contain texts with a difference or special situation in terms of content. Although the majority of the texts in the work are in Turkish, Persian and Arabic examples are also included.

Photographs of some of the poems with visual value were added to the last part of the article. The poems in the journal, as well as the unusual, perhaps strange, unusual poems, with this feature of the work itself is a different and unusual example among the poetry collections.

Keywords: *Poetry collections, Majmua-i Nevadir, interesting poems, experimental literature, Classical Turkish Poetry*

Şiir mecmualarının önemine dair bugüne dair pek çok söz söylendi.¹ Hatta sadece mecmuaları konu edinen çalıştaylar yapıldı, sempozyumlar düzenlendi.² Nihayet MESTAP kısaltmasıyla bilinen Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi ile mecmualar üzerine yapılan çalışmalar da bir sistem dâhilinde toparlanmaya, işlenmeye başladı. Mezkûr projeye birlikte mecmua çalışmaları ciddi bir ivme de kazandı.³ Konumuz doğrudan şiir mecmuaları olmadığı için giriş babında bu kadarla yetinerek, mecmuaların bahsedilen öneminin bariz ve son derece ilginç bir numunesi olan yazımıza konu mecmuaya geçelim.⁴

I. Mecmuanın Tanıtımı

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Ef. 3484 numarada, Klasik edebiyatımızın şekil itibarıyla ilginç, garip ve sıra dışı örneklerini bir araya toplayan, kendisi de topladığı manzumeler gibi “sıra dışı” olan bir şiir mecmuası vardır. Bu mecmua, 152 varak tutarında olup zikredilen yer ve numarada kayıtlı nüshanın 35a-187b sayfaları arasını ihtiva etmektedir. Nüshanın baş kısmında (1b-34b) mavi renkli kâğıda, farklı bir hatla yazılmış, sondan eksik kaldığı anlaşılan başka bir şiir mecmuası vardır. İki ayrı şiir mecmuasının sonradan bir araya getirilerek ciltlendiği anlaşılmaktadır. Tanıtacağımız mecmuanın 35a ve 36a sayfalarında kütüphane kaydı, muhtelif temellük kayıtları ve mühürler, 35b sayfasında içi boş bırakılmış kırmızı çizgili bir fihrist tablosu, 36b’de “kitap” konulu Türkçe, Farsça ve Arapça manzumeler, 37a yüzünde ise esere yazılan takrizler ve “mecmua” konulu şiirler bulunmaktadır. 37b-46b arasında Arapça eksik bir mensur siyer

¹ Şiir mecmualarının önemi hakkında Bk. Köksal 2012.

² Bizde mecmua çalışmalarının geçmişi o kadar da eski değildir. Bildiğimiz kadarıyla “mecmua” konulu ilk toplantı 3 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul Şehir Üniversitesi ve MSGSÜ tarafından İstanbul’da düzenlenen ve sonradan kitaplaşan (Bk. Aynur vd. 2012) sempozyumdur. Bundan bir yıl sonra, 30 Haziran 2012 tarihinde Ankara’da Başkent Öğretmenevi’nde Atatürk Kültür Merkezi’nin ev sahipliğinde *Osmanlı Şiirinin Hazineleeri: Mecmualar ve Cönkler Çalıştayı*, 28-29 Kasım 2013’de Viyana’da, Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü’nce “Uluslararası Mecmua Sempozyumu” yapıldı. Nihayet Ankara’da 27-28 Ekim 2017 tarihlerinde *MESTAP (Şiir Mecmualarının Tasnifi Projesi) Çalıştayı* gerçekleştirildi.

³ Yöktez verilerine göre MESTAP projesi dâhilinde yapılan yüksek lisans ve doktora tezi sayısı Kasım 2019 itibarıyla 120’yi geçmiştir. Bu sayı başlangıcından 2011 yılına kadar bütün üniversitelerimizde çalışılan şiir mecmuası konulu tezlerden fazladır (Bk. Gynaş 2011, Tanyıldız 2102).

⁴ Makalemizi müşikâfâne dikkatle okumak zahmetinde bulunarak gerekli tashihleri yapan değerli meslektaşlarım Dr. Gülçiçek Akçay, Prof. Dr. Mücahit Kaçar’a teşekkür ederim.

risalesi vardır ki hem kâğıt hem yazı karakteri bakımından mecmuanın bir parçası görünümündeki bu risalenin buraya neden alındığı anlaşılammamaktadır. Mecmuanın, derleyicinin (mürettip) ifadesiyle “nevadir” olan bölümü 47a’dan başlayıp sona kadar devam eden kısmıdır. Özellikle 47-72. varaklar arasında bahsettiğimiz özellikler yoğun olarak bulunmaktadır.

Çoğu şiir mecmuasında olduğu gibi bu mecmuada da satır sayısı, sütun sayısı, kenar cetvelleri gibi düzenli bir şekil yoktur. Bazı sayfalar yoğun metinle doluyken bazılarında bir veya birkaç beyit bulunmakta, bazıları da tamamen boş vaziyettedir. Nesih ve nestalik hatla ve siyah mürekkeple yazılan nüshada derleyici, söz başlarıyla birlikte metin içerisinde manzum veya mensur parçaların dikkat çekmek istediği özellikleri için kenarlara düştüğü bilgi notlarını surh (kırmızı) mürekkeple yazmış, yine metin içindeki özelliği olan ibareleri ya surh ile yazmış ya da surh mürekkeple üstlerini çizmiştir.⁵ Mecmuanın baş kısımlarında, 36a sayfasının üst kısmında 14 Recep 1186 (11 Ekim 1772) tarihinde gerçekleşen ay tutulmasının ayrıntılı olarak anlatımı yer almakta, bunun hemen altında Hüseyin Efendi-zâde Muhammed Refî’ imzası ve aynı şahsa ait mühür görülmektedir (Bk. Resim 1). Aynı mühür bir önceki sayfanın (35a) altında ve mecmuanın sonunda da -Mehmed Refî adıyla birlikte- (194b) mevcuttur. 35a ve 36a sayfalarında başka mühürler⁶ ve isimler⁷ de bulunmakla birlikte mecmuanın derleyicisinin kimliği net olarak tespit edilememektedir. “Muhammed Refî’ mecmuanın derleyicisi midir yoksa bu isim ve mühürler temellük kaydından mı ibarettir?” sorusuna kesin bir cevap bulamıyoruz. Zira derleyici mecmuada kendini bilerek gizlemiş izlenimi doğuyor. Bununla birlikte mecmuanın farklı yerlerine serpiştirilmiş Refî’ mahlaslı gazeller (96a, 112a, 126a, 130a, 139b) mühür sahibi ve muhtemel derleyici Refî’e mi aittir, bunu da bilemiyoruz.⁸ Mecmuanın başında geçen 1186 tarihi ve 35a’daki 1185 tarihi bizi ister istemez mecmuanın bu dönemde

⁵ Eski gelenekte önemli görülen yahut dikkat çekilmek istenilen kelime veya ibarelerin - bugünkü alışkanlığın tersine- altı değil üstü çizilirdi.

⁶ 35a ve 36a sayfalarında Abdullah Mustafa yazılı toplam dört adet, 35a sayfasında Abdullah Muhammed yazılı iki, Şefâ’at yâ Muhammed yazılı bir adet mühür mevcuttur. İki adet de mürekkep lekeli, tamamen silik durumda, okunaksız mühür bulunmaktadır.

⁷ 35a sayfasında el-Hâcc Muhammed, İbrâhîm, Mustafâ ‘Ârif ve Hüseyin bin el-Hâcc (devamı karalanmış) isimleri mevcuttur. Son ismin altında ayrıca 1185 tarihi kayıtlıdır. İlginç olan, bu isimlerin hepsinin de ketebe kaydı tarzında kayıtlı olmasıdır. Mecmuanın bu kısmı şekil olarak birden fazla kalemde çıkmışa benzemektedir

⁸ Bu şiirler Refî-i Âmidî ve Refî’-i Kâlâyî divanlarında yoktur.

derlendiği düşüncesine sevk etmektedir. Ne var ki mecmuanın sonlarına doğru yer alan Eğribozlu Muharrem Efendi'nin 12 bendlik İmam Hüseyin Mersiyesi'nin (muharremiye) sonundaki şu ketebe kaydı (160a) işi büsbütün muğlaklaştırmaktadır:

Nemağahū el-fakīr el-muhtāc-ı ğufrānu Rabbihi'l-Ķadīr es-Seyyid el-Hācc Aḥmed Ḥamīd 'an ḥ'āceġān-ı Dīvan-ı Hümāyūn Cum'a-ı 'Atikī sene 1233, 27 Ş[afar].(6 Ocak 1818) (Bk. Resim 2).

Bu ketebe kaydı yukarıdaki tarihten 46 yıl sonra düşüldüğü gibi bizi öncekinden farklı bir isme (Ahmed Hamīd) götürmektedir. Ketebe kaydındaki ad, doğum yeri, meslek ve tarihten Hamīd'in bir divanı da bulunan şair Eskicumalı (Ahmed) Hamīd olduğu anlaşılmaktadır (Bk. Yavuz 2019). İşin daha garibi şu ki, bu sayfanın tam bir yaprak sonrasında yani 161a yüzünde "Güfte-i Ḥamīd der-Ķıbrīs" başlıklı bir gazel vardır. Bu gazel her ne kadar şairin divanında bulunmuyorsa da Hamīd'in hayatına bakıldığında Kıbrıs'ta sıkıntılı bir dönem geçirdiği görüldüğü gibi bu şiir de Kıbrıs'a dair serzenişlerle, kıymetinin bilinmediğine dair şikâyetlerle doludur. Keza 105b'de de "Ķıṭ'a-i Ḥamīd -i Cum'avi" başlığı altında dört beyitlik Farsça bir kıt'ası da mevcuttur. Buraya kadar garip olan bir şey yok, derleyici(lerden biri) olduğu anlaşılan Hamīd'in kendi şiirini mecmuasına alması tabii bir şeydir, ancak bu şiirini altına -herhâlde başka biri tarafından- düşülen, Hamīd hakkında gayet menfi sözlerin bu mecmuada bulunması gerçekten izahı zor bir konudur. Biz bu notu, mecmuayı sonradan eline geçiren başka bir şahıs tarafından yazılmış olması gerektiğini düşünüyörüz.

Yine ortada iki derleyici bulunması meselesine dönecek olursak; her ne kadar yazı karakterlerinde bariz bir farklılık gözlenmese de muhtemelen mecmua zamanla başka bir ele geçmiş ve benzer tarzda metinlerin devşirilmesine sonraki sahibi tarafından da devam edilmiştir. 154b'de "Li-muḥarririhī" başlıklı bir beyit var. Beyitte mahlas olmasa da en azından mecmua derleyicisinin de şair olduğunu göstermesi açısından bunu kayda değer bir bilgi olarak görüyoruz. Beyitte geçen Pınarbaşı adı, Bursa'nın meşhur mesire yeri olan Pınarbaşı olabileceği düşüncesinden hareketle derleyici-şairin Bursalı olması ihtimalinden bahsedebiliriz. Söz konusu beyit şudur:

*Dü çeşmüm çeşmesārından aḳar ḥūn-ile göz yaşı
Ne beñzer 'aynı olmuşdur aña cū-yı Bîñarbaşı*

Ne var ki Eshkicümali Hamîd Divanı'nda bu beyit olmadığı gibi şairin hayatında Bursa da yoktur.

Kim tarafından tutulduğu elbette mühim olmakla birlikte, esas olan mecmuanın münderacatı olduğundan, derleyici bahsini burada kapatarak mecmuayı tanıtalım.

Bu mecmuanın, diğer şiir mecmualarında ya hiç görülmeyen ya da nadiren görülen bazı özellikleri vardır ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu mecmua, kendisine özel bir ad verilen az sayıdaki mecmualardandır. 35a sayfasının en üstünde eserin adı “Mecmû'a-i Nevâdir” olarak kaydedilmiştir⁹ (Bk. Resim 3).

2. Tespit edebildiğimiz kadarıyla takriz geleneği¹⁰ içerisinde kendisine takriz yazılan iki şiir mecmuasından biridir.¹¹

3. *Mecmû'a-i Nevâdir*'in asıl farklılığı ise, onun bu yazıya konu edilme sebebi olan son derece ilginç muhtevasıdır.

Mecmua derleyicisi, Türk edebiyatında yazılanlarla beraber Arap ve Fars dilinde yazılmış bazı “farklı” manzum-mensur metinleri bir araya getirmek istemiş, aşağıda tek tek tasnif edeceğimiz bu “garip” ve “acayip” şiirleri eserinde toplamıştır. Bizim bu şekilde adlandırmamıza rağmen kendisinin “musanna” (sanatlı) demeyi tercih ettiği bu örnekler, sık karşılaşılan şeyler olmadığı, yani nadirattan olduğu için mürettibin eserine *Mecmû'a-i Nevâdir* adını vermiş olduğu söylenebilir. Derleyicinin mecmuasına aldığı metinlerin çoğu manzum, az bir kısmı da mensurdur. Yukarıda değindiğimiz gibi mecmuadaki manzumeler arasında herhangi farklı özelliği bulunmayan, başka bir ifadeyle mecmuanın adıyla bağdaşmayan az sayıda şiir de vardır. Onlar hariç olmak üzere manzum-mensur bütün metinleri bir sınıflamaya tabi tutarsak; “şekil bakımından ilginç” ve

⁹ “Mecmû'a-i Nevâdir” adının sonradan eserin muhtevasına göre kütüphane görevlisi biri tarafından da yazıldığı akla gelebilirse de yazı karakterine, özellikle diğer şiir mecmualarında böyle bir özelliğin bulunmaması durumlarına nazaran bu adın mürettip tarafından verilmiş olmasını galip ihtimal olarak görmekteyiz.

¹⁰ “Takriz”, bir eserin baş tarafına -nadiren sonuna- çoğu dönemin tanınmış edipleri, şairleri tarafından yazılan o esere ilgili övücü ifadelerin yer aldığı metinlere verilen addır. Günümüzde de kısmen devam eden bu geleneğin Klasik Türk şiirindeki görünümü hakkında Bk.: Gür 2014.

¹¹ Takriz yazılan diğer mecmua Berlin Milli Kütüphane Ms. Or. Oct. 2216 numaradaki Mecmû'a-i Eş'âr'dır.

“muhteva bakımından ilginç” olanlar şeklinde iki bölüğe ayırmak mümkündür.

Şekil bakımından farklı ve/veya ilginç manzumelerin büyük çoğunluğunu harflerin yapısına göre oyun yapılanlar oluşturmaktadır. Bütün kelimeleri noktalı harflerden oluşan veya tam tersi noktalı harf hiç bulunmayan manzumeler, sadece bitişen veya bitişmeyen harflerin kullanıldığı manzumeler, bir harfi noktalı bir harfi noktasız, bir kelimesi bitişen, biri bitişmeyen harflerden oluşan ve ayrıntısı aşağıda görülen akla gelen-gelmeyen türlü harf oyunları yazılan manzumeler¹²; maktûb-ı müsteviler, tecnisler, müselsel gazeller (fenn-i tarh), “dil deprenmez”ler, kalb ve elfâz-ı mükerrerler, muvaşşahlar (akrostiş), satrançlar ve birbirinden ilginç tarih düşürmeler, mecmuadaki harf ve kelime oyunlarına bağlı sanatlı (musanna’) manzume örnekleridir. Mecmuada muhtevaya dayalı eğlenceli/nükteli metinler de az değildir. Bunların yanı sıra mecmuanın az görülen veya bilinmeyen nazım şekilleri de câlib-i dikkat metinlerdendir. Nihayet mecmuanın sonunda kadın şairlerin şiirlerinden bir demet sunan mürettep, eserini klasik şiir mecmuası tarzında şiirlerle nihayetlendirir.

Mecmuanın keskin hatlarla belirlenmiş olmasa da başlangıcından son kısımlara doğru ilginçlikten ve adındaki cazibeden uzaklaştığını, eski tabirle “alaka-bahş” olmaktan çıktığını söyleyebiliriz.

Eserin girişinde mecmuanın tertip edilmesine dair yazılan manzum takrizlerden¹³ mecmuanın önemi ve değeri anlaşılmaktadır. Bu takrizlerden bir sayfa önce ise doğrudan bu mecmuayla ilgili olmayıp “kitap” konusunda yazılmış Türkçe, Arapça ve Farsça manzumeler vardır. Hepsinin bu mecmua için yazılmadığı anlaşılan¹⁴ takrizler veya “mecmua konulu şiirler” 14 adettir. Bunların 6’sı kıt’a, 3’ü nazm, 3’ü rubai, birer adedi de gazel ve matladır. 5’i Farsça, diğerleri Türkçedir. Bu şiirlerde adı/mahlası kayıtlı olanlar Âli, Rıf’atî, Nazîm ve Nâdirî’dir. Türk edebiyatında bu mahlaslarla

¹² Burada şiir tabirine çok az yer vermemiz, bununla birlikte çoğunlukla “manzume” dememiz sebepsiz değildir. Zira açıkça görüleceği gibi şekille derinlemesine uğraşan “nâzımlar” şiirin ana unsuru olan muhtevayı tamamen arka plana atınca ortaya çıkan şey de hâliyle şiir değil manzume olacaktır.

¹³ Bunları takriz olarak niteliyoruz ama bundan emin değiliz. Özellikle Âli mahlaslı kıt’anın, yaşadığı dönem itibarıyla bu mecmuayı görmüş olması mümkün olmayan Gelibolulu Âli’nin (öl. 1600) Divan’ında mevcudiyeti (Aksoyak 2018: 1261) bu şüpheyi artırmaktadır.

¹⁴ Âli mahlaslı kıt’anın Gelibolulu Mustafa Âli Divanı’nda beş beyit hâlinde mevcut bu kanaatimizin temel ve somut gerekçesidir.

şiiir yazan şairler bilinmekle birlikte bu şairlerin hayat hikâyeleri mecmuanın derlendiği zamanla örtüşmemektedir. Bu şiiirlerden bazıları farklı mecmualarda gördüğümüz manzumelere çok benzemektedir. En azından bir kısmını takriz olabileceğini düşündüğümüz bu şiiirlerin bazıları mecmua mürettibinin topladığı “mecmua” konulu rastgele şiiirler olabileceği gibi gerçekten esere takriz olarak yazılıp mürettibin yakın çevresinde bulunan, klasik kaynaklara geçmemiş edipler tarafından yazılmış olması da ihtimal dâhilindedir. Mecmuanın muhtevasına geçmeden önce söz konusu takrizlerin (?) tamamını buraya aktarıyoruz (Bk. Resim 4):

II. [Takrizler] (37a).¹⁵

1. Rubā'ī Berāy-ı Mecmū'a

*Dībāce-i ın mecmū'a gūyā şadefest
Her gevheres ārāyış-i tāt-ı şerefest
Der-güş kon ın gevher-i pür-kıymet
K'ez¹⁶ mahzen-i gencine-i devr-i selefest¹⁷*

2. Kııı' a Berāy-ı [Mecmū'a]

*Şāhib-i ın kitāb-rā yā Rab
Ez-belāhā-yı dehr emāneş dih*

*Men çi dānem çist maıışūdeş
Her çi maıışūd-ı üst āneş dih¹⁸*

3. Naız¹⁹ Berāy-ı Mecmū'a

*Bu nev mecmū'a[ıy] hoş-ıaııı-tāzeyle yazup yā Rab
Müyesser kııı ki tab'-ı 'Ārif-i billāh-veş dutsun*

¹⁵ Mecmua derleyicisinin hakkını teslim etmek adına şu önemli hususu da açıklayalım: Mecmuanın herhangi bir yerinde bu şiiirlerin esere yazılmış takrizler olduğu kaydı yahut iddiası yoktur. Ne var ki gelenek çerçevesinde bu şiiirleri gerek eserde verilen yer gerekse muhtevaları bakımından takriz kabul etmek gerekir; en azından mürettibin zımnen bu kabule okuyucuyu hazırladığı açıktır.

¹⁶ Ke'z: Ger, nüsha.

¹⁷ “Bu mecmuanın girişı sanki sedef gibidir; Onun her incisi şeref tacının süsüdür; Bu çok değerli inciye kulak ver; (O) eskilerin zamanından kalma bir hazinedir.”

¹⁸ “Ey Allah'ım, bu kitabın sahibini dünyanın belalarından korusun Ben onun amacının ne olduğunu bilmiyorum. Amacı her ne ise ona onu ver.”

¹⁹ Başlıkta “naız” yazmakla birlikte bu da kıt'adır.

*Nükāt-ı şevk-engîz-i edâ-yı dil-pezîr ile
Hâṭ u hâl-i ruh-ı cānâne gibi dil-fîrîb olsun*

4. [Kıṭ‘a] Berāy-ı Mecnū‘a²⁰

*Güher-i nazm ile bu mecnū‘a
Ma‘rifet bahrinüñ sefînesidür*

*Her şahîfe ma‘arîf ile tolu
Güyyiâ ehl-i ‘aşk sînesidür*

5. Rif‘atî Çelebi [Ġazel] Berāy-ı Mecnū‘a

*Zihî mecnū‘a kim ārâyiş-i nakş-ı diger-günü
Virür ṭab‘a güşâyiş ḥurrem eyler kalb-i maḥzünü*

*Değül mecnū‘a bir nev şāhid-i dil-bend-i ra‘nâdur
Gören ehl-i şafâ olmaḡda biñ cān ile meftünü*

*Hâṭ-ı ruhsâr resmin şafḡa-i cānâne beñzetdüm
İçinde resm-i şî‘r-i dil-fîrîb-i tâze maẓmünü*

*Derûnunda nihân bir ‘aşk var kim virmede her dem
Mezâḡ-ı ehl-i ‘irfāna ġinâ-yı cām-ı gül-günü*

*Girer dil-berlerüñ koynuna gör mecnū‘anuñ baḡtın
Çeker âġüşa her gün Rif‘atî‘ bir ḡadd-i mevzünü*

6. Nâdirî [Rubā‘î] Berāy-ı Dîvân u Mecnū‘a²¹

*Elfâz-ı bedelen me‘ânîye cāndur bu
Mîzân-ı kemâl-i ehl-i ‘irfândur bu
Ta‘bîr-i zebân-ı ‘Arab u Rûm u ‘Acem
Cem‘ olsa ‘aceb mi şadr-ı dîvândur bu*

7. Nazîm Çelebi [Kıṭ‘a] Berāy-ı Mecnū‘a²²

²⁰ Bu kıṭ‘anın nüshada başlığı yoktur. Yukarıdaki üç manzumenin başlığına uygun olarak biz ilâve ettik. Aşağıdaki köşeli ayrıç içindeki eklemeler de takrizlerin nazım şekillerini tespit açısından tarafımızdan konulmuştur.

²¹ Bu kıṭ‘a Ganî-zâde Nâdirî Divanı’nda yoktur.

²² Bu kıṭ‘a Yahyâ Nazîm Divanı’nda yoktur.

*Eş 'âr-ı dil-keş ile bu mecmû 'a gūyiyā
Bahr-i Muḥīṭ-i ma 'nāda işler sefînedür*

*Cins-i cevāhîr-i sūḥan-ı rûḥ-baḥş ile
Bir 'ārifüñ 'indinde leb-ā-leb defînedür*

8. Kıt'a Berāy-ı Mecmû 'a

*Ma 'rifet baḥrine bu mecmû 'a
Oldı ṭāliblere sefîne-mişāl*

*Kıymet olur mı ol ma 'nāya kim
Ola dürr [ü] güherle māl-ā-mālū*

9. Minhu

*Ger men nedihem be-tū sefîne
Ez-men tu be-dil medār kîne*

*Zîrā ki sefîne hest çün cān
Kes cān nekoned cüdā zi-sîne²³*

10. [Kıt'a] Berāy-ı Mecmû 'a

*Yā İlāhî bu tuḥfe mecmû 'a
Ser-be-ser doldığın naşîb eyle*

*Ḥaṭṭ-ı dil-berle zülf-i yār gibi
Dil-fîrîb oldığın naşîb eyle*

11. Kıt'a²⁴ Berāy-ı in Mecmû 'a

*Ey nādîre mecmû 'a-i aḳsām-ı suḥan
Gülhā-yı kelām-rā büved çün gülşen*

*Bi 'frūḥte ez-beyāz-ı ān 'ārız-ı ḥūr
Dil sūḥte ez-sevād-ı ān müşg-i Ḥoten²⁵*

²³ Ben sana gemi (cönk, mecmua) vermezsem bana gönlünde kin tutma. Çünkü gemi dediğin can gibidir, kimse can sineden ayırmaz.

²⁴ Başlıkta kıt'a denmekle beraber bu manzume kıt'a değil rubaidir.

²⁵ Ey nadir görülen sözleri, gül bahçesi gibi söz güllerini toplayan mecmua! Hurinin yanağı onun beyazından parlar, siyahından ise Hoten miski gönülleri yakar.

12. Kıt'a-i 'Âlî Efendi²⁶

*Yār-ı nev-ḥaṭ gibidür baña kitāb
Aña hicrānı revā görmeyeler*

*Buna kā'il mi olur²⁷ 'āşık-ı zār
Dil-berin örseleyüp elleyeler*

13. [Nazm] Berāy-ı Mecmū'a

*Mecmū'a-i nāzükter-i erbāb-ı süḥandur
Kendü şadef ü içi tolu dürr-i Yemen'dür*

*Sandūka[-i] erbāb-ı hünerdür nazarumda
Her cevheri biñ gevher ider mişl-i 'Aden'dür*

14. [Maṭla']

*Zihī mecmū'a-i pākīze- 'unvān
Şafā-baḥş-ı dil-i erbāb-ı 'irfān²⁸*

III. Mecmuanın Muhtevası

I. Noktalı-Noktasız, Bitişen-Bitişmeyen Harflerle Yazılan Metinler

I.1. Sadece noktasız harfler kullanılarak (bî-nuḳaṭ / gayr-ı menkût) yazılan mensur metinler: 47b-50b.

“Risāle-i Ğayr-ı Menḳūṭ” başlıklı yarım sayfa Arapça bir mensur metin: 47b; “Risāle-i İsmā'il el-Ḥarzecî eş-Şāfi'î rahmetullāh” başlıklı, noktasız harflerle yazılmış yarım sayfa Arapça mensur metin: 47b; “Ḳāḍi Mecdî Efendi'nün bî-nuḳaṭ mektûbidur Ḳāḍi asker Ḥāmid Efendi'ye virmişdür. 'Azmî-zāde Ḥāletî Efendi de dimişler” başlıklı yarım sayfa bî-nukat mektup: 47b-48a; “Li-İsmā'il el-Ḥarzecî eş-Şāfi'î rahmetullāh” yarım sayfa bî-nukat Arapça mensur metin: 48a; “Aḥî-zāde Efendi'nüñdür” başlıklı bî-nukat mensur metin: 48b; “Diğer bî-nuḳaṭ” başlıklı Arapça mensur bir metin: 48b-49a; “Kāmî Efendi'nün Sultān Selim'e irsāl yyledüğü bî-nuḳaṭ mektûbuñ

²⁶ Bu kıt'a Gelibolu Âlî Dîvânı'nda beş beyit hâlinde mevcuttur: Aksoyak 2018: 1261.

²⁷ kā'il mi olur: kā'il olur mu, nüsha.

²⁸ Âriflerin gönlünün sevinci olan tertemiz başlıklı mecmua, ne güzel!

şüretidür” başlıklı bir sayfalık metin: 49b; “A‘lemu’l-‘ulemâ ve Efđalu’l-fuzalâ Şeyh Feyzullâh-ı Hindî Hâzretleri’nün bî-nuqaţ *Tefsîr-i Şerîf*’inden Fâtiha-i Şerife tefsîridür” başlıklı yaklaşık bir buçuk sayfalık Arapça mensur metin: 49b-50b.

1.2. Sadece noktasız harflerle (bî-nuqaţ / ğayr-ı menkûţ) yazılan manzum metinler: 51b-58b.

Arapça iki manzume: 51b. “Bî-nuqaţ Ğazeliyyât” başlığı altında; Bağdadlı Rûhî’nin ve Aklî’nin birer, Tecellî’nin iki bî-nukat gazeli: 42b; “Tecellî Dîvânı’ndan intihâb olunmuştur” başlığı altında Tecellî’nin bî-nukat şiirleri: 53b-54b, Hilmî, Kâmi Ni’meti ve Kabûlî’nin bî-nukat şiirleri: 55a; Mahlassız bî-nukat şiirler (15 adet): 55b-56a; Dört halife ve Hasan ile Hüseyin için yazılmış birer bî-nukat kıt’alar:

Dört halife ve Hz. Hasan ile Hüseyin için yazılmış bî-nukat kıt’alar: 56b-57a.

Der-Haqq-ı Hâzret-i Ebâ Bekrû’s-şiddîk rahmetu’llâhi ‘aleyh

*Evvelâ aña şad durûd u selâm
Kim odur şadra evvelâ ülâ
Ol-durur dâr-ı varçada hem-dem
Ol-durur mahrem-i resûl-i ‘alâ*

Hâzret-i ‘Ömer râđiyallâhu ‘anh

*‘Ömer-i ‘âdil ol imâm-ı düvvüm
Oldur ‘âlemde ‘adl-ile a ‘lâ
Añlamam kim mülük-i ‘âlemde
‘Adl-ile aña kimse hem-ser ola*

Hâzret-i ‘Oşmân râđiyallâhu ‘anh

*Ol imâm-ı sevvüm ol ehl-i kemâl
Kim kelâm u [hem] kemâle vird ola
Ol-durur kâmil-i kelânullâh
Kimse hem-ser degül aña aşlâ*

Hâzret-i ‘Alî râđiyallâhu [‘anh]

*Der-i ‘ilm ü dil-âver-i ‘âlem
‘Âlimü’s-sırr aña illâ²⁹*

²⁹ Mısranın vezni kusurludur.

*Ol-durur kim resüledür dāmād
Āl ü evlādla odur evlā*

Ḥazret-i İmām-ı Ḥasaneyn rıdvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘ın

*Ol dü dürr ü güher dü lāle-i gül
Ki meh ü mihr olaradur lālā
Dil-i āgāhla durūd u selām
Āl [ü] evlāda vü resüle ola*

56b-57a; Mādh'in bî-nukat gazeli: 57a; Farsça bir bî-nukat kaside: 57b. Bî-nukat şiire bir örnek (58a):

“Muḥīṭi-i Nā-murād Berāy-ı Pādişāh-ı ‘Ālem-penāh”

*Ehl-i ‘ālem devr-i ‘adliünde olur āsūde-ḥāl
Ṭañ degül olmasa dilde dāverā gerd-i melāl*

*Tāli ‘üñ hem-ser olursa mihr ile her dem revā
Ki_ehl-i diller virdüñe olur müdāvim māh u sāl*

*Mā ‘adā-yı medḥüñ ehl-i dillere olur ḥarām
Ger kelām olursa her dem ser-verā siḥr-i helāl*

*Ṭāli ‘üm ol ḥaddedür kim dūd-ı āhumla müdām
Gülmedüm ‘ömrümde aşlā görmedüm resm-i vişāl*

*Her kim olursa olur mesrūr-ı ‘ālem kām ile
Kāmile vaşl-ı murād olur müdām emr-i muḥāl*

*Āña hem-rāh ola ol Allāh Maḥmūd u Vedūd
Ey Muḥīṭi tā ki gökde māh ide kesb-i kemāl*

“Bî-nukaṭ kıṭ‘āt ve ebyāt” genel başlığı altında “Yaḥyā min Gencine vü Esrār” başlıklı üç beyit, “Muraşşa” başlıklı iki beyit, bir “Rubā‘ī” ve “Arabī” başlığı altında Arapça bir matla: 58b; Nağzî, î Muḥīṭi ve Nārisiden birer, Vahîd-i Tebrîzî’den iki Farsça bî-nukat beyit: 59a; (“Neşr-i Fārisi” başlığı altında tek bir cümle ve Farsça bir beyit hem noktasız hem bitişmeyen harflerle yazılmıştır.)

“Bî-nuqaṭ tevārîḥ” başlığı altında Şirvanlı Halîmî'nin her mısraı bir Osmanlı padişahının cülus tarihini veren Farsça bî-nuqaṭ gazeli:³⁰ 59b (Resim 5).

Tārîḥ-i Halîmî Her Mısra'ı Cülûs-ı Saltanat-ı Âl-i 'Osmândur (59b)³¹

Dāver-i 'adl ü meh-i devr-i himem^{32, 33}
Mālik-i dehr meh-i mülk-i kerem³⁴

Kerem-i vāşıl-ı û der-heme mülk^{35, 36}
Maṭla '-i mihr medâr-ı 'ālem³⁷

'Ālem-i 'adl [ü] kerem dāver-i mülk^{38, 39}
Mihr-i ü der-heme dilhā maḥrem⁴⁰

³⁰ Ancak burada verilen tarihler gerçeklerle örtüşmemektedir. Şöyle ki Osman Gazi'nin cülusu 661, Orhan Gazi'ninki, 701 yazmaktadır ki bu tarihler doğru olamayıp miladi 1263/64 ve 1301/02 yıllarına tekabül etmektedir.

³¹ Bu gazel, şairine dair bazı notlarla birlikte tarafımızdan bir tebliğ ile tanıtılmıştır. Bk. Köksal 2018.

³² “Âdil hükümdar, himmetler devrinin ay'ı / Dünyanın maliki, kerem mülkünün ay'ı”

³³ Cülûs-ı 'Osmân Gâzî, sene 691. Burada Osman Gâzî'nin cülusu 691 dense de gerçekte 698'dir (1299) (İnalçık 2007a: 444). Mısranın ebced karşılığı da 691 değil 661 çıkmaktadır

³⁴ Orhan Gâzî, sene 701. Burada da problem vardır. Orhan Gâzî'nin cülusu Rebiülevvel 724'tür (Mart 1324) (İnalçık 2007b: 444). Ayrıca mısranın ebced karşılığı da 701 değil 695 çıkmaktadır.

³⁵ “Mülkün her tarafına ulaşan keremi / Güneşin doğum yeri, âlemin merkezi”

³⁶ Murâd Han-ı Evvel, sene 708. Burada verilen 708 tarihi çok çok erken bir tarihtir. I. Murad'ın cülus tarihi Cemâziyelevvel 763'dür (Mart 1362) (İnalçık 2006a: 156). Mısranın ebced karşılığı ise 738 çıkmaktadır.

³⁷ İldırım Han, sene 780. Yıldırım Bayezid'in cülus tarihi 19 Cemâziyelâhir 791'dir. (15 Haziran 1389) (İnalçık 1992: 232).

³⁸ “Adalet ve cömertlik âlemi, mülkün hükümdarı / Onun muhabbeti bütün gönüllerde gizlidir.”

³⁹ Muḥammed Ḥan-ı Evvel, sene 813. Mısranın ebced hesabı 806 çıkmaktadır. I. Mehmed'in. gerçek cülus tarihi ise 816'dır (1413) (İnalçık 2003a: 392).

⁴⁰ Murâd Ḥan-ı Şânî, sene 834. II. Murad'ın gerçek cülus tarihi: 23 Cemâziyelâhir 824'dür (25 Haziran 1421) (İnalçık 2006b: 164).

Mahrem-i dergeh-i ü şadr-ı düvel⁴¹, 42
'Alem-i dergeh-i ü mihr-i kerem⁴³

Kerem-i kâmil-i ü hâris-i resm⁴⁴, 45
Hâris-i 'asker-i ü dehr ü himem⁴⁶

Himem-i dâver-i ü her server⁴⁷, 48
Her ki dâred harem-i ü maḥrem⁴⁹, 50

Bu, gerçekten çok ilginç, yazılması çok zor bir manzumedir. Bu manzumede Halîmî'nin sergilediği hünerlerden ayrı ayrı her biri belki başka şairler tarafından da uygulanmıştır ama burada aynı manzume üzerinde üç ayrı hüner sergilenerek âdeta “hüner-ender-hüner” ortaya konmuştur. Şöyle ki;

1. Altı beyitlik bu gazel bütünüyle noktasız harflerle (bî-nukat) yazılmıştır.
2. Osman Gazi'den III. Murad'a gelene kadar her bir mısra ebced hesabıyla bir Osmanlı padişahının cülus (tahta çıkma) tarihini vermektedir.
3. Şiirde her beytin son kelimesi bir sonraki beytin başında tekrarlanmıştır.

⁴¹ “Onun dergâhının mahremi devletlerin başıdır / Onun dergâhının alemi kerem güneşidir”

⁴² Muḥammed Ḥan-ı Şânî, sene 858. II. Mehmed'in (Fatih) gerçek cülus tarih 16 Muharrem 855'dir (18 Şubat 1451) (İnalcık 2003b: 396).

⁴³ Bâyezîd Ḥan, sene 886. Mısranın ebced hesabı 881 çıkmaktadır. II. Bayezid'in cülus tarihi: 4 Rebi'ülevvel 886'dır (3 Mayıs 1481) (Turan 1992: 235).

⁴⁴ “Onun son haddeki keremi, gelenek gözcüsüdür / Onun askerinin gözcüsü felek ve [evliyaların] himmetleridir (?)”

⁴⁵ Selîm Ḥan-ı Ğâzî, sene 918. Mısranın ebced hesabı 927 çıkmaktadır. Yavuz Selim'in cülus tarihi 7 Safer 918'dir (24 Nisan 1512) (Emecen 2009a: 408).

⁴⁶ Sultân Süleymân Ḥan, sene 926. Mısranın ebced hesabı 920 çıkmaktadır. Kanunî'nin cülus tarihi: 17 Şevval 926'dır (30 Eylül 1520) (Emecen 2010: 63).

⁴⁷ “Onun vezirinin himmetlerine sahip olan her kumandan, onun haremının mahremidir [dokunulmazlığa sahiptir.]”

⁴⁸ Selîm Ḥan-ı Şânî, sene 974. II. Selim'in cülus tarihi 15 Rebîülevvel 974'dür (30 Eylül 1566) (Emecen 2009b: 415).

⁴⁹ Sultân Murâd-ı Şâlis, sene 982. III. Murad'ın cülus tarihi 8 Ramazan 982'de (22 Aralık 1574) (Kütükoğlu 2006: 172).

⁵⁰ Sultân Murâd-ı Şâlis, sene 986.

Metinde her bir mısranın altına, sırasıyla padişahların adları ve cülus tarihleri lafzen de yazılmıştır. Mısraların kenarlarına ise “velâdetes” ve “rihletes” kelimeleriyle padişahların doğum ve ölüm tarihleri de yazılmıştır.

Bu özellikleri, gazelin sonuna düşülen şu notla da izah edilmiştir:

“Bu *ğazel-i bî-bedel Mevlânâ Halîmî-i Şîrvânî aleyhi'r-raḥmenüñ zâde-i tab'ı şerîfleridür ki mısrâ'ları târîhdür. Devlet-i Âl-i 'Oşmân'un tertîbi üzre 'Oşmân Gâzî'den Sulṭân Murâd Han aleyhü'r-raḥmeye gelince her mısrâ' bir pâdişâhuñ cülûsı târîhidür ve mevlânâ-yı müşârun ileyh bu *ğazelde haylice izhâr-ı kudret eyleyüp çok şan'at harc eylemişdür. Cümleden biri budur ki, cümle ḥurûfi bî-nukatdur ve biri daḥi müselseldür ki her beytüñ intihâsı ne lafz vâkı' olmuş ise anuñ 'akabinde gelen beytüñ ibtidâsı olur ve biri daḥi zu'l-bahreyndür. Belki üç dört bahrde okunmak câ'iz diyü buyurmuşlardur.*⁵¹ El-ḥaḳ ḥaylî diḳḳat ve ihtimâm olunmuşdur.”*

I.3. *Bitişmeyen (mukatta') harflerle yazılanlar: 59a-61a.*

“Muḳaṭṭa'-i Nağzî” başlıklı bir beyit: 59a; “Muḳaṭṭa'u'l-ḥurûf Ğazel ve Ebyât” başlığı altında Nâlî ve Nağzî'ye ait birer *ğazel*: 60b.

Nağzî

*Devrden dil zârdur âzürdedür
Derde dârü ol dür[ü]d-âverdedür*

*Devr-i dūn urdı dil-i zâr üzre dâğ
Var devâ-yı dâğ-ı derd ol zereddür*

*Rûze-dâr-ı rûz-derdem rûy-ı zerd
Rûzî-i dil vâdî-i ejderdedür*

*Ol ruḥ üzre dür-veş ey ârâm-ı rûḥ
Dil revâḥ u rûzda âzürdedür*

*Rûy urup var ol der-i Dârâ-dere
Nağziyâ evrâḳ-ı verdüñ derdedür*

⁵¹ Bu şiirin bütün mısraları fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbında olduğu hâlde mecmua derleyicisinin önce “zu'l-bahreyn” (iki bahirli), sonra da “belki üç dört bahirde okunmak caizdir” demesi bu kalıbın ilk tefilesinin “fâ'ilâtün” ve son tefilesinin “fa'lün” olabilme serbestisiyle ilgili olmalıdır. Değilse, bu kalıbı başka türlü okumak imkânı yoktur.

Nağzî, Seyyid Hasan, Hümîmî ve Lâmi'î'den bitişmeyen harflerle birer beyit; Arapça ve Farsça birer beyit, Safiyü'd-dîn el-Hullî'den Arapça bir munkatı' : 61a.

I.4. Sadece noktalı harflerle (pür-nuķat) yazılanlar: 61b-62a.

“Pür-nuķat Eş'âr” başlığı altında tamamı noktalı harflerle yazılmış Vahîd-i Tebrîzî, Hümâmî ve Nagzî'den Türkçe ve Farsça beyitlerle sahibi meçhul bir Farsça beyit ve Taşlıcalı Yahyâ'nın Gencîne-i Râz'ından bir beyit: 61b.

Nağzî

Zînet-i çeşm-i büt-i Nahşeb-nişîn

Çîn-cebîn[i] tîğ kaşî tahş-ı Çîn

Zîb-i ceşni püşt-i çeştî zîn zîn

Baht-ı tahtı taht-ı bahşî pîş-bîn

Safiyü'd-dîn en-Nahlî'den Arapça pür-nukat manzume: 62a. Bu sayfada neden buraya alındığı anlaşılmayan Münâcât-nâme-i Sâbit başlıklı 48 beyitlik bir kaside de vardır.

I. 5. Bir mısraı noktalı, bir mısraı noktasız harflerle yazılanlar: 64b.

Bir tek Arapça şiir vardır.

I.6. Bir kelimesi noktalı, bir kelimesi noktasız harflerle yazılan şiirler: 64b-66a.

Arapça bir beyit: 64b; Arapça bir kıt'a, bir beyit: 65b; Türkçe bir kıt'a, bir beyit, Arapça bir kıt'a ve bir beyit, Farsça bir beyit, bir mısra ve Farsça bir nesir parçası: 66a.

I.7. Bir harfi noktalı, bir harfi noktasız yazılanlar: 66a.

Arapça bir nesir, Arapça bir kıt'a, Farsça bir beyit.

I.8. Sadece bitişen harflerle (muvassal) yazılanlar: 67a.

Türkçe bir nazm, bir beyit, bir mısra; Arapça bir bend: 67a.

Muvaşşalu'l-mecmû' (67a) (Bk. Resim 6)

Sen şehensehsin seni Hâķ kılmış hâķem

Sun 'ı Hâķ çekmiş mükemmel hüsn-i hatt-ıla kâlem

*Şihhatüñ halka ganîmet tal'atüñ şems-i duhâ
Heybetüñ kılmış meşiyet 'ilm-ile hüküm-i 'alem*

*Muttaşal haft-ıla beyti muntazam kılmak hüner
Lutf-ı Hak kılmış muhaşşal 'ilm-i haftı mu'teber*

Lâmi'î'den bir beyit:

Lâmi'î (67a)

*Memleket zabtına sensin müsteḥakk-ı saltanat
Kim cemî'-i halka feyzüñ şu'le-i şems-i duhâ*

I.9. Noktalı harfleri tarihin yarısını, noktasız harflerin diğer yarısını verdiği tarih manzumeleri: 70a.

Özellikle Yahyâ'nın Süleymaniye Camii'nin inşası için yazdığı 10 beyitlik kıt'a gerçekten çok zor yazılabilecek, türünün çok başarılı bir örneğidir. Şair zaten bu hususta tevazu göstermeyerek şöyle diyor:

*Şıgdı on târîḥ bir beyte bu beyt Allâh için
Diñle tef'îlini icmâlen eyâ kân-ı şafâ*

Bu bölümde her mısraı ayrı birer tarih çıkan manzumeler de mevcuttur.

I.10. Mısralarının baş harflerinden "Ḥazret-i Muḥammed Çelebi Efendi" ibaresi çıkan muvaşşah ve musanna kaside: 70b.

Bu muvaşşah kasidenin her bir mısraında ayrı bir özellik vardır ve bu özellikler mısra sonlarına düşülen notlarla gösterilmiştir. Söz gelimi ilk beyit tamamen noktasız (bî-nukat) harflerden oluşurken ikinci beyitteki bütün kelimelerin sırasıyla biri noktasız biri noktalı harflerden mürekkeptir. Üçüncü beyitteki bütün kelimeler hem noktasız hem de mukatta' (bitişmeyen) harflerden dördüncü beyit ise muvassal (bitişen) ve noktalı harflerden oluşmaktadır. 17 beyit boyunca bu garip oyunlar hepsi birbirinden farklı olmak üzere devam etmektedir. (Bk. Resim 7).

II. Maktûb-ı Müstevî: 62b-63.

Maktûb-ı müstevî, düzden de tersten de okunduğunda aynı okunan ibareler çıkarma sanatıdır. Nesirde de nazımda da olabilir.

Hepsi de maktûb-ı müstevî olan şairi belirtilmemiş Arapça 5 mısralık bir bend, dört Farsça, bir Türkçe, bir Arapça beyit, Vahid-i Tebrîzî ve Seyyid

Hasan'dan Farsça birer beyit, “Hazret-i Mevlânâ ve Câmî hazretlerine isnâd ve ıtlâk olunur” başlıklı Farsça bir beyit, Attâr, Kıvâmî-i Gencevî ve Hümâmî'den Farsça birer beyit, Arapça üç mısra. (Ayrıca araya Nağzî'den Türkçe Bî-nuqaṭ bir beyit ve bir mısra alınmıştır: 62b); Şairi belirtilmemiş Arapça ve Farsça 14 mısra, Harîrî başlıklı Arapça üç mısra, “Su’âl-i Dervîş” ve “Cevâb-ı Pâdişâh” başlıklı birer mısra. Sayfada Sâ’ib'den maktûb-ı müstevî olmayan bir beyit de mevcuttur.

Maktûb-ı müstevîye mukabele tarzında yazılmış ilginç bir örnek (63a):

Su’âl-i Dervîş: “Murâdî dârem” مرادی دارم
Cevâb-ı pâdişâh: “Ber-âyed yâ Rab” بر آید یا رب

Şu mensur örnek de oldukça dikkat çekicidir: “Ḥaṭṭ-ı Resûl-i Ekrem ve Mu’cize-i Bâhire-i Nebiyy-i Muḥterem Şalla’llâhu ‘Aleyhi ve Sellem Cebel-i Ḥırâ’ya Tahrîr Buyurmuşlar Maqlûb Vâkı’ Olmuş” başlığı altında şu dua yazılmış: “Allâhumme İrḥa Râğıba Ğâri Ḥırâ Muhallilâ” 63a. (Bk. Resim 8); Sadrüddîn en-Nahlî'den 5 beyit Arapça maktûb-ı müstevî: 63a.

III. Tecnisler: 63b-66b, 97b-98b

Klasik tecnis örnekleridir. Tecnis-i hattiler: 63b-64a; Tarsî mâ’e’t-tecnis: 66b ve diğ. tecnisât örnekleri: 97b-98b.

IV. Müselsel Gazel veya Fenn-i Tarh: 68a-b.

Müselsel şiir -ki gördüğümüz bütün örnekleri gazel tarzındadır- her bir kelimenin bir önceki kelimenin son harfiyle başladığı, ancak kelimelerin ilk harflerinin yazılmayarak okuyucunun şaşırtıldığı, anlaşılmaz bir metin gibi gösterildiği bir tür söz sanatıdır. Mecmuamızda “Gazeliyât-ı Müselsel” başlığı altında verilen şiirlerden ikisi Sâfi-i Atîk, biri Alî, biri ‘Ayânî’ye ait olmak üzere dört gazel (68a) ve sahibi meçhul bir beyit (68b) tespit edilmiş. Bu tarzın örneklerinin azlığı ve önemine binaen -hatalarla dolu olan Ayânî’nin şiiri dışındakileri- buraya aynen aktarıyoruz (Bk. Resim 9).

Ġazel-i Müselsel-i ‘Alî (68a)

Melce’-i [ā]şâr-ı [r]if’at [t]âbi ‘-i [’]adl-i [l]eftî
[F]âṭır-ı [r]âh-ı [h]idâyet [t]îğ-ı [ğ]avvâş-ı [ş]avâb

Mesned-i [d]est-i [t]efakḥur [r]eh-nümâ-yı [a]hzenün
[N]âṭık-ı [k]ısm-ı [m]enâşıb [b]âdî-i [e]krem-[m]e’âb

*Kāşif-i [f]enn-i [n]etâyic [c]âmi '-i [']ilm-i [m]üfâd
[D]est-gür-i [r]âh-ı [h]immet [t]âbi '-i [']adl-i [l]übâb*

*Âsitân-ı [n]eyyir-i [r]üşen-[n]ihâd-ı [d]â'iyem
[M]übtelâ[-yı] (....)⁵² [e]mrâz [za] 'ıfem [m]est-i [t]âb*

*Âsitânüm [m]erviniûñ [g]üftâridur [r]ezm-i [m]erâm
[M]ürvetüñ (....)⁵³ âvâre [h]idâyet [t]â (..)âb*

*Maṭlabum [m]esned-[d]işâruñda [h]emân [n]efs-i [S]ivâs
[S]erverâ [i]hsânuññ [k]âni-durur [r]aḥm-i [m]eşâb*

*Ṭarz-ı şî're nev'-i âḥar gerçi şalduñ ey 'Alî
Maḫhar-ı lutfâ _efa_ en ide âsâ[n] feth-i bâb*

Şafi-i 'Atık⁵⁴

*Mehce-i [i]kbâl-i [l]âmi '-i [']âlî-i [a] 'yân-[n]işân
[N]eyyir-i [r]üşen-[n]ihâd u [v]âlî-i [e]ncüm-[m]ekân⁵⁵*

*Kāşif-i [f]enn-i [n]etâyic [c]âmi '-i [']_efa_-ı [n]ev
[V]âriş-i [s]evb-i [b]elâgat [t]âcdâr-ı [r]âstân*

*Tâbiş-i [ş]ems-i⁵⁶ [s]a 'âdet [t]iğ-ı [g]avvâş-ı [ş]avâb
[B]âdî-i [i]hsân-ı [n]â-ma 'dûd [d]ür-yâb-ı [b]eyân*

*Şaf-der-i [r]ezm-i [m]a 'ârif [f]âriş-i [s]erver-[r]eviş
[Ş]ehriyâr-ı [r]ütbe-i [a] 'lâm-i [m]ülk-i [k]ün-fekân*

*Mâlik-i [k]ilk-i [k]emal ü [v]âşık-ı [k]adr-i [r]eft'
[']Ârif-i [f]âzil [l]ebîb-i [b]ehre-i [e]hl-i [l]isan*

*Ṭarz-ı şî're Şâfiyâ bir ṭarz-ı nev şalduñ yine
Kim okur-ısa bu ḫatt[i] âferîn olsun hemân*

⁵² Mısranın bu kısmında bir tef'ile eksiktir.

⁵³ Buradaki kelime yazılmamıştır.

⁵⁴ Sahsî kütüphanemizdeki Mec. 119 numarada kayıtlı şiir mecmuasında aynı usulle yazılmış Sâfi mahlashî gazelin sahibi de muhtemelen aynı kişidir.

⁵⁵ “mekân” kelimesinin başındaki mim yazılmamalıydı.

⁵⁶ Burada “مش” değil “مسن” yazılmalıydı.

Ve lehū

Mālik-i [kān]-ı [n]a 'ım ü [v]ālī-i [i]hsān-[n]iṣṣān
[Nāzım-ı [m]ülk-i [k]emāl ü [v]āriṣ-i [s]evb-i [b]eyān

'Ārif-i [f]enn-i [n]ikāt u [v]āzī '-ı [']ālem-[m]_efa
[N]ūr-ı [r]avzāt-ı [t]ekellüm [m]ānī-i [e]hl-i [l]isān

Kātib-i [b]ahr-i [r]umūz u [v]āzih-ı [h]all-i [l]uğāt
[T]āc-ı [c]em '-i [']ākimān (?) [n]edr-i [r]uḥ-ı [h]azm-ı [m]ekān

Tābiṣ-i [s]ems-i [s]a 'ādet [t]āc-ı [c]em '-i [']ārifān
[N]āṣīb-ı [b]ālā-[i]ṣāret [t]ācdār-ı [r]āstān

Kām-rān-ı [n]ūr-ı [r]e'fet [t]ābiṣ-i [s]ems-i [s]a 'īd
[D]ā'im-i [m]ercān-[n]ümayiṣ [s]ārif-i [ff]irūz-[z]amān

Bu müselsel ū rüni her kim okursa Şāfiyā
Ṭab '-ı vaḳḳādına taḥsīn olur ol şāhib-beyān

Maṭla ' (68b)

Şāhib-i [b]ezm-i [m]a 'ārif [f]āyık-ı [k]alb-i [b]eyān
[N]āṣīb-ı [b]āb-ı [b]elāgat [t]āc-ı cem '-i [']āqılān

V. “Dil Deprenmez”, “Kalb” ve “Elfāz-I Mükerrer”: 69a.

V.1. Dil deprenmez, musanna' maktūb-ı ba'z ve elfāz-ı mükerrere (pepe dili)
birek örnek beyit: (Bk. Resim 10)

“Bu beyt okunurken dil deprenmez:

Hümām-ı imām u hümām-ı hümā
Muḥibb-i meḥābīb ü ḥabīb-i _efa

Muşanna' Maḳlūb-ı Ba'z

Āḥir-i derhem hemest ü āḥir-i dīnār nār
Ġāyet-i devlet letest [ü] ḳalb-i iḳbāl lā-beḳā

Elfāz-ı Mükerrer-i Sürūrī

Eger ger ger nazar zar zar koned ned ned mühim him him
Be-men men men be-med med med dihem hem hem zi-gam gam gām

VI. Nadir Görülen Tarih Manzumeleri: 69b-74a.

VI.1. *Her mısraı mutazammun tarih ve tevârih-i mütenevvia*: 69b.

Her mısraında bir padişahın cülusuna tarih düşülen mahlassız, yedi beyitlik bir gazel (Son tarih 1012'dir).

VI.2. *Farsça sanatlı ve muvaşşah bir kaside*: 71a.

33 beyitlik bu kasidede her bir mısra Hicrî 963 tarihini vermektedir.

VI.3. *Mora adasının fethi için (1127) için Rahîmî'nin söylediği her mısraı tam tarih olan 30 beyitlik, yani 60 ayrı tarih olan kıt'a*: 71b.

Aynı şekilde bir başka şairin tarihi: 72a. Arapça bir musanna' tarih: 72a.

VI.4. *Mevlânâ Halîmî, Hâfız, Vehbî Efendi, Zamîrî, Neylî, Hâşimî ve Nahîfî'ye ait "musanna' tarihler"; noktalı, noktasız harflerle yazılan tarihler, yine noktalı, noktasız, bitişip bitişmeyen harflerle karışık gazeller, tarihler: 72b-74b (1103, 1020, 1113 ve 1114 tarihleri...)*

VII. Kinayeli Şiirler: 77b-80a.

Vâkîf Efendi'nin ve Sâmi Efendi'nin tamamı lale isimleriyle süslenmiş birer kasidesi: 77b-79a; Arayıcızâde Ferdî'nin *Bilâdiye* olarak meşhur olan "Esmâ'-i Bilâd": 79b-80a. (80b-86b arasında birkaç Türkçe kıt'a ile birlikte hemen tamamı Arapça ve Farsça manzumeler mevcuttur.);

VIII. Eğlenceli / Nükteli Şiirler: 86b-97a.

VIII.1. *Sâbit'in Dere-nâme ve Berber-nâme mesnevileri*: 86b-88a.

VIII.2. *Suâl ve Cevâbı Vâkî' Ola Rubâ'ıyyât ve Kıt'ât*: 88b-91a:

Türkçe, Farsça ve Arapça sorulu cevaplı yazılan manzumeler; Bahrî Paşa'nın Üsküdar'da yaptırdığı çeşme için yazılan "latife-güne" tarih: 92b; Kerbelâ'daki bir çeşmeye nazire tarih: 93a; Rûhî, Nâbî, İsmetî ve Şehdî'den gazeller: 93b ve 94a; bazı incelikleri olan tarih ibareleri, mısra ve beyitleri: 94b-95a; hikâyeleri çoğunlukla başlıklar hâlinde açıklanan nükteli bazı gazel ve tarihler: 95b-97a. 120b'de Şeyh Adem Efendi'nin "Gazel-i muşanna'-ı Şeyh Ahmed Efendi der-esmâ-yı maķâmât" başlığı altında, musiki makam adlarının tevriyeli kullanımlarıyla süslenmiş -mecmuada "gazel-i musanna'" olarak geçen- pür-cem'ıyyet kasidesini ve derleyicinin aşağıdaki

öbekte yer verdiği musiki, hat sanatı, belâgat gibi alanlarda kullanılan terimlerle oluşturulmuş “pür-cem’iyyet” gazelleri de bu grup içinde değerlendirmek gerekir. Ayrıca 182b sayfasında “Ebyât-ı Hammâm” başlığı altında yer alan muhtelif şairlerin hususiyle devirlerindeki hamam adlarıyla ilgili yazdıkları nükteli şiirleri de bu bölükte değerlendirmeyi uygun bulduk.

IX. Şekle Dayalı Türlü Söz Oyunları: 98b-104a, 124b.

Tarîk-i mükerrerler, zu’l-kâfiyeteyn, muvaşşah, pür-cem’iyyet ve satranç (murabba’) şiirler: 98b-104a: Lutfî, Rindî, Mezâkî, Râşid Efendi, Şems-i Tebrizî, Tufeylî, Ahmed-i Dâ’î, Rûhî-i Bağdadî, ‘Âlî, Kabûlî, Bâkî, Nisârî, Nazîm, Es’ad, Cûdî, Nev’î, Zecrî, Neylî, Atâyî, Dürri, Feyzî, Hayâlî, Rahmî-i Atîk, Hüdâyî, Makâlî, Râgıb-ı Bursevî, Lem’î, Sâbit, Râgıb Paşa gibi şairlerden -bazıları Farsça- “zu’l-kâfiyeteyn” şiirler, “tarîk-i mükerrer”ler ve “muvaşşah” gazeller.

Zu’l-kâfiyeteyne örnek olmak üzere Râşid Efendi’nin sadece matla’ beytini verelim (99a):

*Olmasun tek dil-nivâz-ı hâtır-ı agyâr yâr
Yohsa itmez ‘âşığı cevr-i derûn-âzâr zâr*

‘Âbidi’nin mükerrerinin matla’ı (99b):

*Ruhuñ bir lâle-i terdür ne lâle lâle-i ahmer
Hañuñ bir tâze sünböldür ne sünbül sünbül-i güyâ*

Edebiyatımızda daha çok satranç olarak bilinen, mecmua mürettibinin “murabba” dediği⁵⁷ türden şiire mecmuada Arapça ve Farsça üçer, Türkçe dört örnek vardır (102b-104a). Türkçe olanlara şairi meçhul iki örnek (104a):

*Müneverdür dil-i ‘arîf dahı dil-ber cemâlinden
Dil-i ‘arîf ki mîr’ât-i mücellâdur mişâlinden
Dahı dil-ber mücellâdur ki meh nâkış hayâlinden
Cemâlinden mişâlinden hayâlinden celâlinden*

⁵⁷ Bu türün en bilinen örneği, çoğunlukla Yavuz Sultân Selim’e mal edilen ve “Sanma şâhım herkesi sen sâdikâne yâr olur” mısraıyla başlayan şiirdir. Mürettip, Arapça satrançların bulunduğu yerle Türkçe ve Farsça satrançların bulunduğu yer arasındaki boş sayfaya şu kaydı düşmüştür (103a): “Murabba’ dört köşe dimekdür ve ıstılâhda şol şî’re dirler ki bir mışra’ı dörtde bir tekrar gele ve şol dört mışra’a dirler ki her birinde kâfiye olan ve hem tûluna ya’nî tûlan ve ‘arzan oğına.”

Cihâni kıl eyler şehâvet 'aṭâ
Ḳul eyler şehâvet dili serverâ
Şehâvet dili bend ider dâ'imâ
'Aṭâ serverâ dâ'imâ dil-güşâ

“Ḳıṭ'ât-ı Laṭîfe” başlıklı sayı adlarının rakamlarla verildiği kıt'alara bir örnek (Bk. Resim 11):

Laṭîf-i Diğer (124b)

10 kerre didüm ben saña tütma 9 yâr
 8'de vefâ yoḡdur u 7'yi Ḳo zinhâr
 6 vü 5 ü 4 ile 3'de bereket yoḡ
 2'yi⁵⁸ daḡi terk ide gör kim 1 olur yâr

X. Eklemeli Şiirler⁵⁹, Müşterek Şiirler: 104b-105a.

X.1. “Müstezâd olan ġazeliyât” başlıklı bu bölümde Nazîm Çelebi, Şeyh Nesîb-i Konevî, Tal'atî, Sâdik, Safâyî, Fuâdî, Lutfî ve Şehdî mahlaslı şairlerin müstezâdları yer alıyor (104b-105a).

Başlığa göre bu şairler ya kendi gazellerini ya da başkalarının gazellerini müstezâda çevirdikleri anlaşılıyor ancak mahlas beyitlerinde tek mahlas bulunması iki şairin eseri olması ihtimalini ortadan kaldırıyor. Ancak bir sonraki sayfada (105b) “Müstezâd-ı Râmî- 'İzzî” başlıklı şiirin sonunda hem Râmî hem İzzî mahlaslarının bulunması bunun bir tür müşterek şiir olduğunu gösteriyor. Sonraki sayfada Rehâyî, Nâbî ve Necîb'den birer müstezâd bulunmaktadır.

X.2. *Gazel-i müşterekler: 107b-109a (5 adet): 107b:*

Habeşî-zâde Bey ile Nahîfî Efendi'nin müzeyyel gazel-i müşterekleri; 108b: Vecdî Bey ile Râmî Paşa'nın gazel-i müşterekleri; Abdî Paşa ve Nâbî'nin

⁵⁸ 8, 7 ve 2 sayıları vezin icabı “sekkiz”, “yeddi” ve “ikki” şeklinde okunmalıdır.

⁵⁹ Terbî, tahmis, tesdis... ve taştîr gibi bir şairin şiirinin -çoğunlukla gazeli, nadiren kasidesinin- beyitleri üzerine -taştîrde arasına- eklemeler yaparak onun şiirini murabba, muhammes, müseddes vd. nazım şekillerine dönüştürdüğü şiirlerin gelenekte hususi bir adı yoktur. Bunlar da “musammat” olarak kabul edilir. Hâlbuki bu farklı ve özel bir uygulamadır. Biz bunlar için “eklemeli nazım şekilleri” (Köksal 2006: 56) tabirini kullanıyoruz.

gazel-i müşterekleri; Kâzım ve Necîb'in gazel-i müşterekleri; 109a: Re'fet Bey ve Râsim Efendi'nin gazel-i müşterekleri.⁶⁰

X.3. *Kıt'a'nın tahmis edilmesi, Hâletî'nin bir rubâisinin Şehrî tarafından yapılan tahmisi (115b);*

Câmî ve Ömer Hayyâm'da birer müstezâd-rubâ'i. Müstezâd-rubâiye şairi kayıtlı olmayan Türkçe bir örnek:

Müstezâd Rubâ'î⁶¹ (116a)

*Biñ cân ile sevdüm yine bir tâze civânı / Bir genc-i nihâni
Yolına nişâr eylemişem baş ile cânı / Hem eşk-i revâni
Deldi bu gönül mülkini sulţanı ser-efrâz / Dil-ber-i mümtâz
Tîr-i müjese urdı dile zaĥm-ı sinâni / Ol Yûsuf-ı şânî*

Sonraki sayfalarda herhangi bir özelliği bulunmayan şiirler yer alıyor. Nedîm'den iki, Hâlis'ten bir gazel, 110b-112a'da muhtelif muammalar ve bazı gazeller vardır. 112b-115a arasında ise boş sayfalar ve Arapça manzumeler mevcuttur. 120a sayfasına kadar ünlü şairlerden seçme şiirlere yer verilmişse de bu şiirlerin bir kısmının mecmuanın adına uygun hususiyetleri yoktur.

XI. Manzum Mektuplar: 120b-123a.

Kadı Mekkârî'nin Osmân-zâde Efendi'ye mesnevi tarzında arz-ı hâli (121b); yine mesnevi nazım şekliyle Osmân-zâde Efendi'nin Kanbur Sâkıb Efendi'ye manzum hicvi ve Sâbık'ın cevabı (122a-b). 123b-125a arasında çoğu Sâmî'ye ait, sıradan gazeller vardır.

XII. Mülemma'lar: 127b-128a, 129b-130a.

127b'deki mülemma' kıt'anın başına bu türü tarif mahiyetinde şu not düşülmüştür: "Eş'âr-ı mülemma' bir beyt yâ bir mışra' bir luğatden ve biri bir gayrıdan ola." Mecmuada Mevlânâ, Seyyid Nesîmî, Câmî ve Fuzûlî ile birlikte mahlası kaydedilmemiş şairlerden Arapça-Farsça, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça mülemma'lara yer verilmiştir.

⁶⁰ Edebiyatımızda müşterek şiir geleneği hakkında geniş bilgi için bk. Aksoyak 2107.

⁶¹ Bu tür rubainin edebiyatımızda çok örneği yoktur. Diğer örnekler ve rubai nazım şekli hakkında geniş bilgi için Bk. Çıkla 2015.

XIII. Kasîde-İ Musanna': 133b-134a.

Bahrü'l-maârif müellifi Sürûrî'nin her beyti bir edebî sanata örnek olmak üzere yazdığı kaside: Mecmuada sadece edebî sanatlar değil, kasidenin bölümleri vb. bilgiler de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

XIV. İnşâ Örnekleri: 135b-157b.

"İnşâ'-ı laîf" başlığı altında münşeat örnekleri: 135b-146a. Her kelimesinde "mim" harfi bulunan Arapça bir nesir örneği: 147a. Yine "İnşâ'-ı laîf" başlığı altında mektup suretleri: 147b-149a. "Şüret-i berât-ı 'âlî-şân der-ħaqq-ı şükûfe-perverân" başlıklı berat sureti: 149b-150a. "Edirneli Kāmî Efendi merhûmuñ Kel Şa'bân Dede'ye yapduğı luğazını şerh idüp gönderdüğü mektûb şüretidür.": 150a. Nergisî münşeatından bir bölüm: 150b. Fevrî'nin ikincisini Âşık Çelebi'ye gönderdiği iki mektubu: 151a ve 156b. Ümnî'nin mektubu: 152a. Ahi-zâde Efendi'nin Hoca Sa'deddin'e gönderdiği mektup: 157b. Bu bölümde Haşmet'in terkîb-i bendi (152b-153b), yazının girişinde değinilen "Li-muħarririhî" başlıklı bir beyit (154b) ve Rahmî'den iki gazel (155b) manzum parçalar olarak yer almaktadır.

XV. Mümeyyiz Vasfı Olmayan Bazı Manzumeler: 158a-180a.

157b'de başlayan mektubun yarım kalışından ve bir sonraki sayfadaki (158a) şiirin başlangıcı olmamasından, mecmuanın bu bölümünde sayısını tahmin edemediğimiz bir miktar yaprağın koptuğu anlaşılmaktadır. Rûmî'den iki gazel (158a). Nâbî ve Mezâkî'nin birer gazeli: 158b. Eğribozî Muharrem'in terci'-i bend tarzında yazdığı 12 bendlik İmam Hüseyin Mersiyesi (158b-160a) ile mersiyenin sonunda, yazının girişinde değindiğimiz ketebe kaydı bulunmaktadır.

Yine bu bölümde, Câmî'den şiirler (Farsça): 160b. Hamîd mahlaslı "Güfte-i Ĥamîd der-Ĥıbrîs" başlıklı 10 beyitlik bir gazel (161a) vardır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kuvvetli ihtimalle mecmua derleyicisi de olan Eskicumalı Hamîd'in olduğunu tahmin ettiğimiz bu gazelin (şairin divanında yoktur) altına düşülen, daha farklı bir kalemden çıktığı anlaşılan notta "kim bakar" redifli bu şiirin sahibinin tayin edildiği Kıbrıs'ta fahişe bir çingeneyle evlenen "ucbe zartalak"⁶² bir kimse olup buradaki gazelinin

⁶² Bu kelime *Derleme Sözlüğü*'ne göre (1979: 11/4350) "kaba, çirkin, biçimsiz; yakışsız konuşan" anlamlarına gelmektedir.

“kim bakar” olan redifinin aslında “kim s..er” olduğunu -ki şiirin kenarında üst kısımda da bu ibare düşülerek vardır- kaydeder.

Bu bölümde ayrıca “Beyne'n-nâs meşhûr olan kelimât” başlığı altında ilginç ibareler vardır (163a). Birkaçı: ‘ömr-i Nüh, şabr-ı Eyyüb, hüzn-i Ya'küb, hüsn-i Yûsuf, âvâz-ı Dâvûd, saltanat-ı Süleymân.. ‘aql-i Aristo, ‘ilm-i Eflâtûn, tıbb-ı Cälînüs, sedd-i İskender, bina-yı Şeddâd, naqş-ı Mani, naqş-ı Behzâd, bâğ-ı İrem, ‘aşk-ı Mecnûn, elfâz-ı Hâfız, metâli‘-i Dihlevî, letâyif-i Buşirî, mu‘ammâ-yı Mir Hüseyin, evliyâ-yı Bağdâd, abdâlân-ı Rûm, gâziyân-ı Rûm, pîr-i Hıorasân, hevâ-yı Tebrîz, ‘ulemâ-yı Tatar, hâl-i Hindü, bina-yı Kaştantınıyye, la‘l-i Bedaşşân...

“Taşavvufdan ba‘zı ebyât” başlığı altında bazı manzumeler: 163b; Feyzî-i Atik’ten bir gazel, Vehbî’den bir beyit ve iki tarih beyti: 164a. Boş sayfalardan sonra 166b’de Berķî, Râmî, Fâyiz, Sabrî, Nefî ve Riyâzî’den gazeller, 167a’da mahlassız kıt’a ve beyitler, 167b ve 168a’da hepsi XVI. yüzyılda vuku bulmuş hadiseler için düşülmüş manzum tarihler ile Hâkim’den bir gazel mevcuttur. Nedîm’den beş gazel: 169a.

169b’den 180a’ya kadar hemen hiçbirinin bir orijinalliği olmayan türlü nazım şekillerinde kimisi mahlassız şiirler, beyitler ve boş sayfalar vardır. 174b’de “Da‘vete müte‘allik eş‘âr” başlığı altında üç kıt’a mevcuttur. Biri şöyledir:

*Sözümüz geçmesi recâsın idüp
Da‘vet-i hâk-i pâye yüz ururuz*

*İtseñüz bende-hâneyi teşrîf
Cân u baş ile hizmete dururuz*

Birbirleriyle mahlasları üzerinden latifeleşen şairlerin kısa manzumeleri: 180a; e aruz bahirlerinin adlarıyla ilgili kıt’a tarzında yazılmış Arapça manzumeler: 180b.

XVI: Kadın Şairlerden Şiirler: 181a, 183b.

Mihri Hatun’un İskender Bey hakkında söylediği beyit ile iki gazeli: 181a; Hubbî Hatun’dan iki beyit, Bursalı Hatun’dan (?) bir beyit: 181a; Fitnat’dan bir gazel: 183a. 183b’de “Nisvân t̄a’ifesinden gelen şâ‘irelerün âşâridur” başlığı varsa da önceki sayfalarda yer alan ve zikrettiğimiz Mihri Hatun, Hubbî Hatun ve Fitnat Hanım’ın şiirlerini de bu başlık altına dâhil etmek

gerekir. Bu sayfada “Kastamonulu Zeyneb Hatun”dan bir gazel, bir kıt’a, Farsça bir matla, Afife Hatun’dan Sultân Murâd Han’a nazire, Mihrî Hatun’un bir gazelinden iki beyit, Hubbî Hatun’un Hurşîd ü Cemşîd’inden alınma beş beyit, Âişe Semerkandî’den mesnevi tarzında yazılmış Farsça sekiz beyit bulunmaktadır.

188a-191b arası normal bir şiir mecmuası şeklindedir. Zaten bu kısımda kâğıdın rengi de yazı da tamamen farklıdır. Başka bir mecmuadan kopan bir forma buraya eklenmiş olmalıdır. 192b’den mecmuanın sonuna (194a) kadar herhangi bir özelliğini tespit edemediğimiz, bir kısmı Türkçe, çoğu Arapça ve Farsça manzumeler yer almaktadır.

Sonuç:

Bu mecmuayı muhteva bakımından “belli bir konuya tahsis edilmiş mecmualar”a dâhil edebiliriz. Derleyicinin mecmuasına aldığı şiirlerin muhtevaca ortak noktası sıra dışı bir özelliğinin bulunmasıdır. Bunların bazıları -ki çoğu da diyebiliriz- türlü harf oyunlarına, daha geniş anlamıyla söyleyecek olursa “şekle dayalı orijinallikler” iken bazıları da muhtevası itibarıyla ilginç olduğu için mecmuaya seçilmiş manzumelerdir. Bunlar arasında herhangi bir farklı özelliği bulunmayan şiirler de özellikle sonlara doğru artar bir vaziyette mecmuanın muhtelif sayfalarında yer almakta ise de bunların sayısı fazla değildir.

Mecmuanın baş tarafında şekle, devamında ise daha ziyade muhtevaya müteallik sıra dışı şiirlerin öbeklendiğini söyleyebiliriz. Bir başka tespitimiz de metinlerin yazı boyunca “acayip”, “tuhaf”, “ilginç”, “sıra dışı” gibi sıfatlarla tavsif ettiğimiz taraflarının mecmuanın sonuna doğru yayılandığıdır.

Mecmuadaki türlü kayıtlara bakarak ortada derleyici namına kabul edebileceğimiz iki isim olmakla birlikte hakikatte derleyicinin kimliği tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu muğlaklık, eserin başına takriz yazan şairlerin kimliği meselesini de sis perdeleri arkasında bırakmıştır. Şimdilik iki farklı kişi tarafından tertip edildiğini kabul ettiğimiz bu mecmuanın tanıtılmasının edebiyat tarihimize ve ondan da çok edebî bilgilerimize kayda değer bir katkı olacağını düşünüyoruz. “Deneyisel edebiyat” üst başlığı altında ele alınan metin örneklerinin Klasik edebiyatımızda kullanılanlarını en zengin biçimde bize sunan bu mecmua, bu edebiyatın sadece farklı ve orijinal değil aykırı diyebileceğimiz örneklerini de toplamıştır. Müstezad-rubai, kıt’anın tahmis edilmesi gibi az görülen nazım şekillerine, müsellesel

gazel, satranç gibi deneysel edebiyatın konusu edilebilecek manzumelere, mablb-ı müstevi gibi edebiyatımızda rneęi çok az olan görsel sanatlara, özellikle harflerin -noktalı-noktasız, bitişen-ayrı yazılan- durumlarına göre oyun içinde oyun ortaya koyan manzumelerin akla gelmedik çeşitlerine, birbirinden ilginç ve yazımı zor tarih manzumelerine, nükteli, kinayeli manzum ve mensur parçalara yer veren bu adı gibi “nevâdir” mecmuanın tamamının hazırlanarak kitap hâlinde neşredilmesi en büyük dileğimizdir.

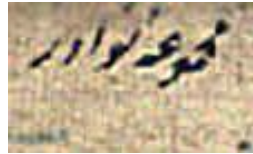
Resimler

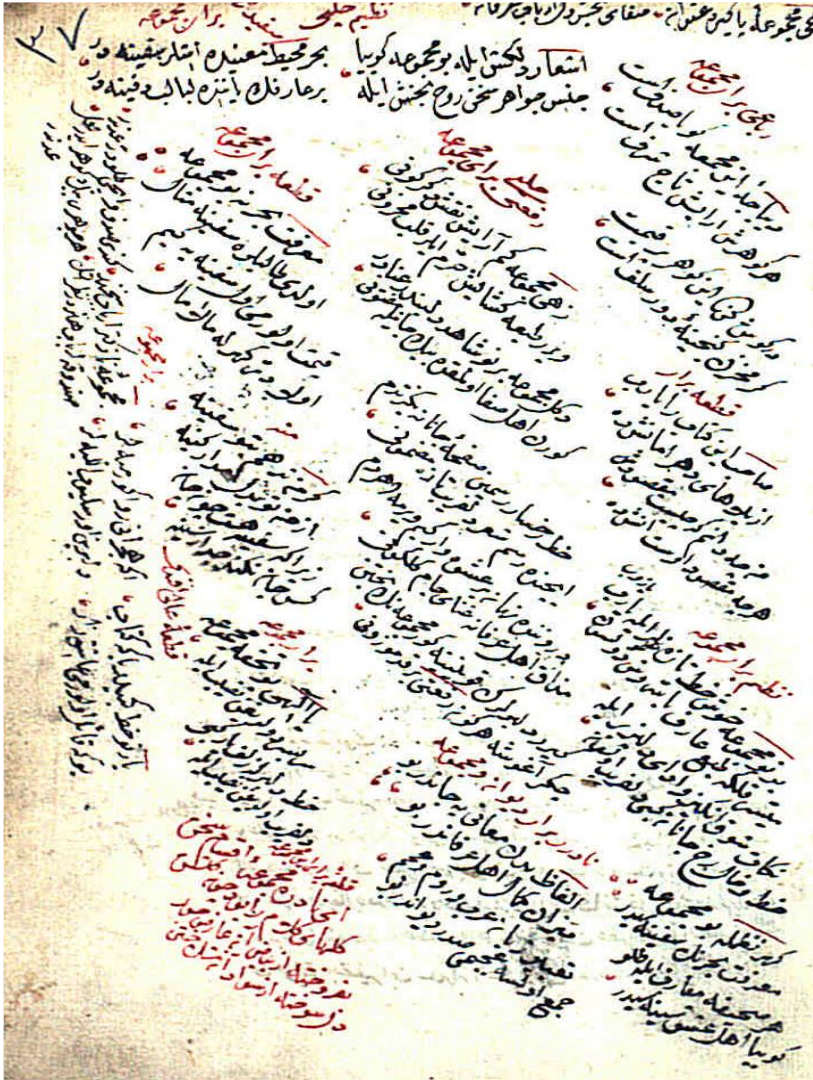
Resim 1: Hüseyin Efendi-zâde Muhammed Refî'in adı ve mührü
(36a)

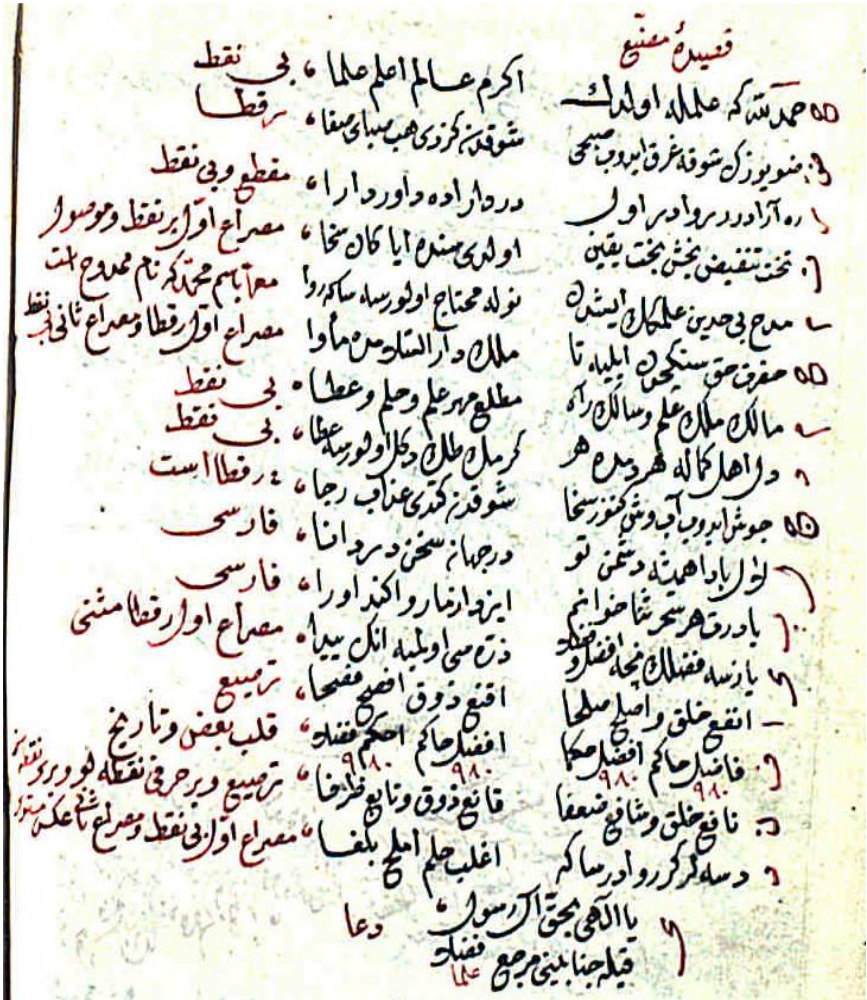
Resim 2: Muharremiye'nin sonundaki ketebe kaydı (160a)

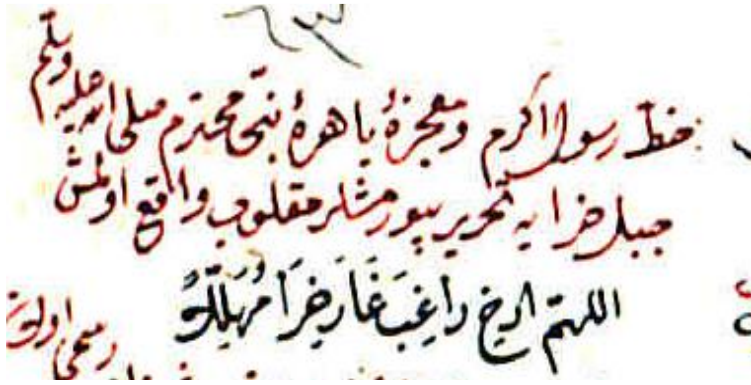
Resim 3: Mecmuanın özel adı: Mecmû'a-i Nevâdir (35a)

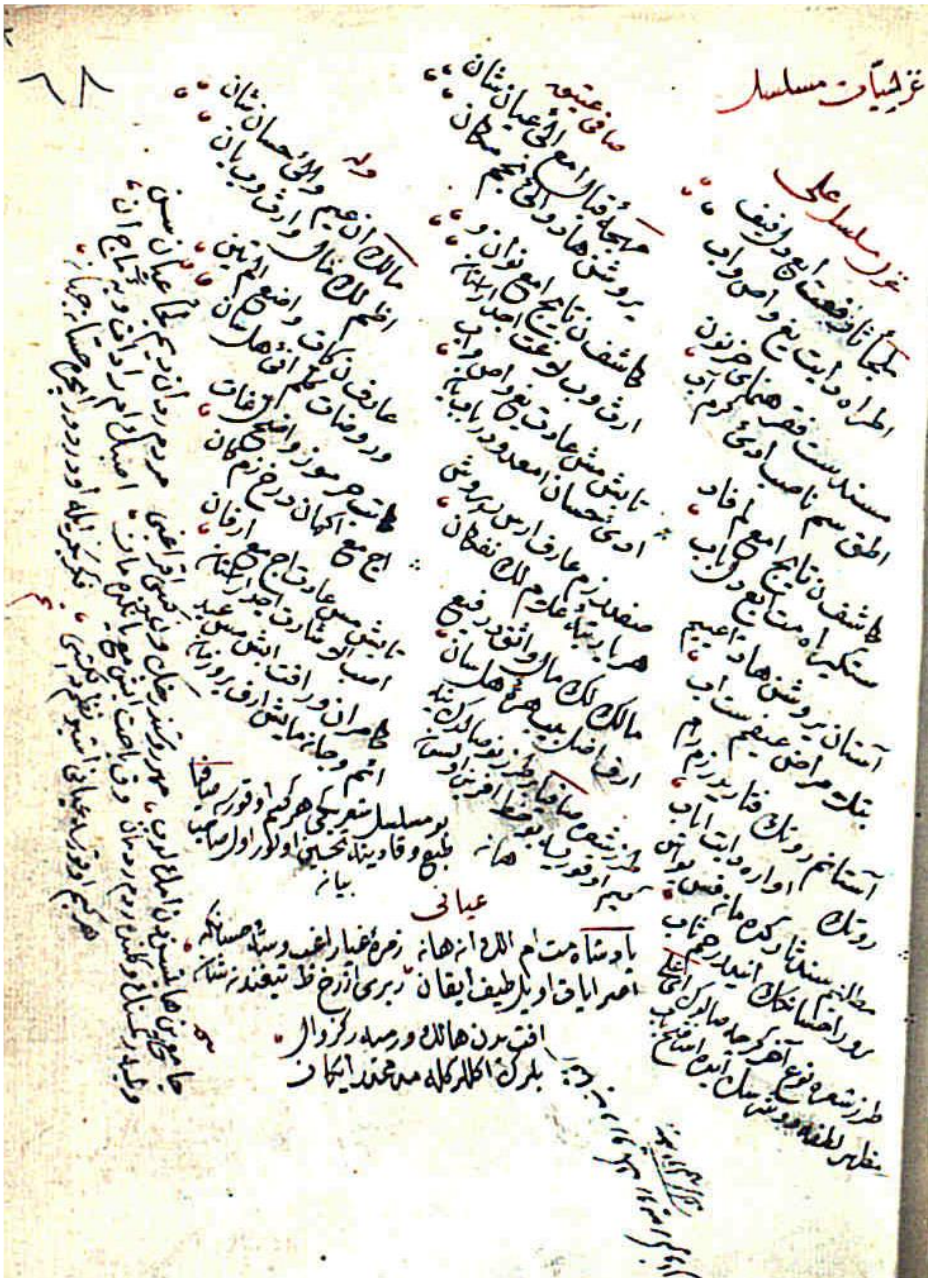
Resim 4: Mecmuanın başındaki takrizler ve/veya mecmua övgüsünde şiirler (37a)

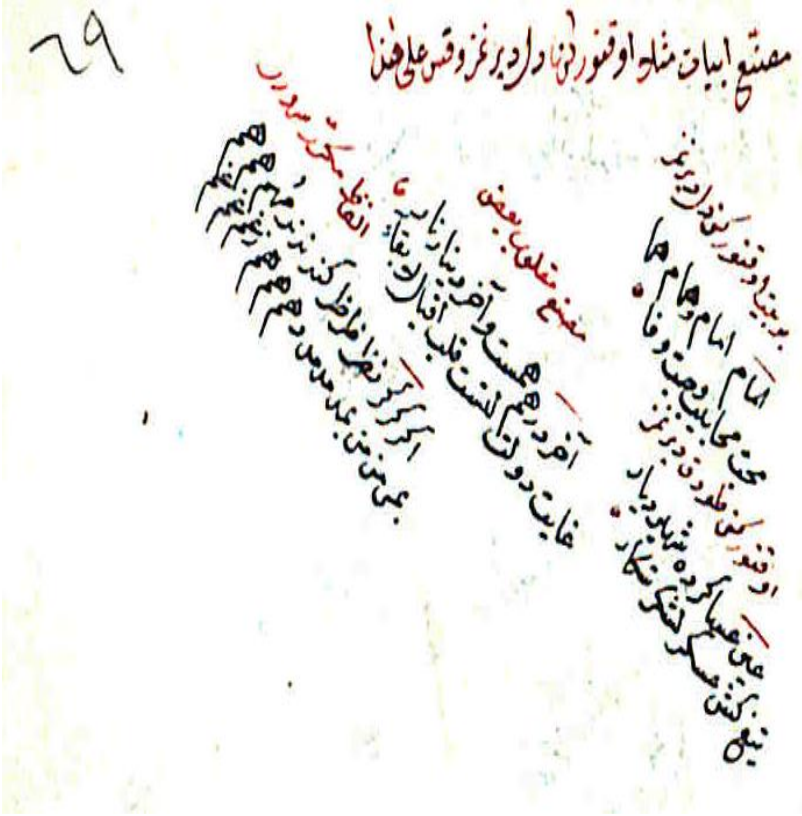
Resim 7: Her beytinde bir şekil hususiyeti olan (yandaki kırmızı açıklamalar bkz.) muvaşşah kaside (70b)

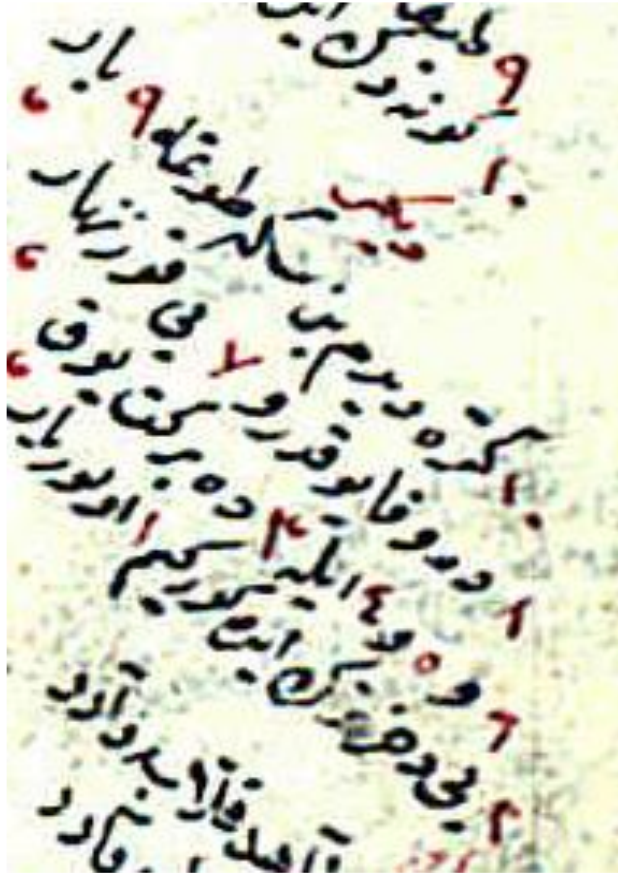
Resim 8: Hz. Muhammed'in (a.s.) Hıra dağına yazdığı iddia edilen maktûb-ı müstevi dua (63a)

Resim 9: Gazel-i müselseller (68a)

Resim 10: Dil deprenmez, musanna' maktüb-ı ba'z ve elfâz-ı mükerrer örnekleri (69a)

Resim 11: Sayıların rakamla gösterildiği “şî'r-i latîf” örneği (124b)

Kaynakça

- Aksoyak, İ. Hakkı (2018). *Müşterek Şiirler Divanı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını. E-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> (E.T.: 10.11.2019)
- Aynur, Hatice, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım (Haz.) (2012). *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*.
- Çıkla, Mehmet Sait (2015). *Divan Şiirinde Rubai*, Ankara: Kriter Yayınları.
- Derleme Sözlüğü* (1979), C. XII. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Emecen, Feridun (2009a). “Selim I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36, sayfa 414-418.
- Emecen, Feridun (2009b). “Selim II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36, s. 407-414.
- Emecen, Feridun (2010). “Süleyman I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38, s. 62-74.
- Gıynaş, Kamil Ali (2011). “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2011, Sayı: 25, s. 245-260.
- Gür, Nagihan (2014). *Klasik Türk Edebiyatında Takriz*. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE.
- İnalcık, Halil (1992). “Bayezid I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5, s. 231-234.
- İnalcık, Halil (2003a). “Mehmed I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28, s. 391-394
- İnalcık, Halil (2003b). “Mehmed II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28, s. 395-407.

- İnalcık, Halil (2006a). “Murad II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31, 31, s. 156-164
- İnalcık, Halil (2006b). “Murad II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31, s. 164-172.
- İnalcık, Halil (2007a). “Osman ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 33, s. 375-386.
- İnalcık, Halil (2007b). “Orhan ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 33, s. 443-453.
- Köksal, M. Fatih (2012). “Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaları Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Şiirinin Kırkambarı*, Haz. Hatice Aynur vd., İstanbul: Turkuaz Yayınları, s. 409-431.
- Köksal, M. Fatih (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz – Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2018). “Şirvanlı Halimî'nin (XVII. yy) Hüner Dolu Bir Manzumesi”, *IV. Uluslararası Hamza Nigârî Azerbaycan Cumhuriyetinin Kuruluşundan 100. Yılında Türkiye Azerbaycan İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı 25-27.10.2018*, Amasya 2018. s. 48-52.
- Kütükoğlu, Bekir (2006). “Murad III”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31, s. 172-176.
- Mecmû'a-i Eş'âr* (yz.), Süleymaniye Kütüphanesi Esad Ef. 3484.
- Tanyıldız, Ahmet (2012). “Şiir Mecmualarının Neşri Hakkında”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 21, s. 224-239.
- Turan, Şerafeddin (1992). “Bayezid II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5, s234-238.
- Yavuz, Selin (2019). *Eskicumalı Hamid Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.